

ԳԵՐՍԵՄԱՆԻԻ ՊԱՐՏԷԶ

ՀԱՅՈՅ

Բ. — Գ Ի Ի Տ Ե Ր Ը (*)

Բացուած երկու խրամները և Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ ընդհանուր յատակագիրը կ'երևի թիւ 1 պատկերին մէջ, երևան ելած հնագիտական մնացորդները երկու գլխաւոր մասերու կը բաժնուին. — ա) Հարաւային կողմը գտնուող սալքարերով յատակ մը և հարաւ ու հիւսիս զետնուող սոյն սալաշատակին մոզայիք շերտերը. բ) Սալաշատակին դէպի հիւսիս՝ արեւելքէն արեւմուտք երկարող և սալաշատակին զուգահեռ DE (**), EF և FH սենեակներու շարք մը:

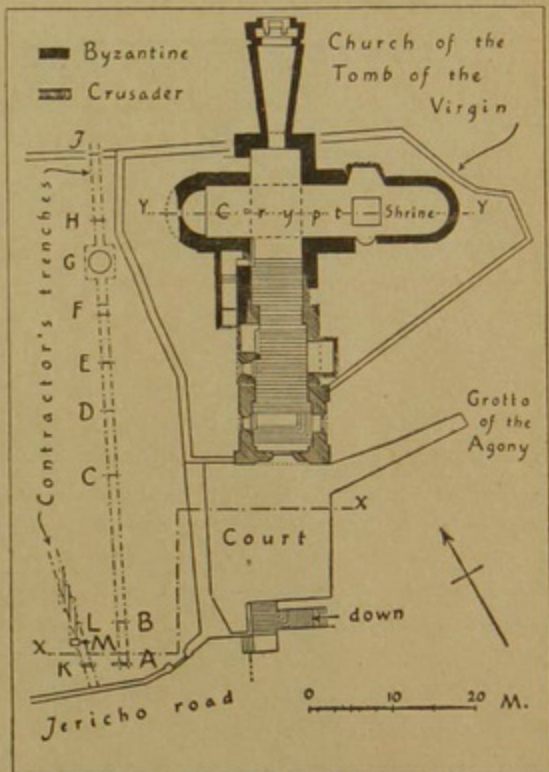
Սալաշատակին ամբողջ երկայնքը երեւան եկաւ գլխաւոր խրամին մէջ (պատկ. թիւ 2). իսկ անոր հարաւային եզիրքը՝ քոյնտի խրամին մէջ: Երկու մասերուն մէջ ալ անիկա կը քաղկանար մեծ կրաքար սալքարերէ, որոնք տաշուած էին աւելինէ անկիւն քաշուած գծերով: Քարերը լաւ գետեղուած էին, և սալաշատակը հիւսիսէն հարաւ թեթեւ կերպով դէպի վար հակած էր: Միաժամանակ, քաղցատելով հարաւէն երեցած երկու մասերուն մակարդակները, կ'երևի թէ արեւելքէն արեւմուտք՝ այսինքն դէպի իր ենթադրեալ կեդրոնն ալ թեթեւ կերպով հակած էր: Այս յատակին ներքե կար յատուկ շինուած ջուրի ճամբայ մը: Այս ջրանցքը ծածկող քարերը կը պակսէին, բայց անոնց շաղախը կը մնար: Անոնք վերցուած են հաւանաբար ասոր վերայէն անցնող հետագայ ջրանցքին (արդեօք թրքական) կառուցման տառն: Ինչպէս հետագայ ջրանցքին մէջէն՝ նոյնպէս ալ այս ջրանցքէն կ'անցնէր ձորին հեղեղը՝ այսինքն նախկին կեդրոնի գետակը:

Կեդրոնական սալաշատակը եզերուած

(*) Շարունակութիւն թարգմանութեան՝ կատարուած The Quarterly of the Department of Antiquities in Palestine թերթի Vol. VIII. 10, 4, 1938 թիւէն:

(**) Եւրոպական գիրքերով մատնանշուած տեղերը միշտ թիւ 1 պատկերին մէջ են:

էր մոզայիք սալաշատակով մը: Հարաւային կողմը անոր լայնքը անորոշ էր: Եւ մասին մէջ միայն քիչ մը մնացած էր անկէ, սալքարերուն անմիջապէս զիմացը (պատկեր 3). սկզբնապէս անիկա թերես կ'երկարէր դէպի հարաւ մինչև A պատը, որուն ընդերկրեայ ընթացքը գտնուեցաւ ծեփուած ջրանցքի մը հետ, որ պէտք է տարածուած ըլլար մոզայիքին եզերքէն մինչև B պատը: Բոլոր մասերուն մոզայիքին

1. Ընդհանուր յատակագիր Ս. Աստուածածնայ եկեղեցւոյ եւ շրջակայից: Պատկերին ձախ կողմի մասը, ուրկէ կէ-կիսաւոր ուղիղ զիմը կ'անցնի, Հայոց Գերսեսեմանի պարտէզին այն մասն է ուր ջրանցք մը բացաւ ընթացքին հնագիտական մնացորդներ գտնուեցան:

քաղաղրութիւնը նոյնն էր: Մեծակ մոզայիք քարեր, մեծաւ մասամբ ճերմակ, բայց կային նաեւ կարմիր և սև, որոնք սակայն անարուեստ կերպով գետեղուած էին, և իրենց միջև կային ցանցաւ թիւով և անկանոն շարուած քով յատակի քարեր, որոնք հին երուսաղէմի համեստ շէնքերու շինութեան տառն կը գործածուէին սովորաբար: Առնուազն մէկ տեղ, CD անկղծ մասին մէջ, այս քարերը շիտակ զիմերով դրած

էին քարէ սալաշատակին առանցքին երկայնքին և լայնքին վրայ: Երեք մասերուն մէջ ալ, մողայիքները այնչափ նման էին իրարու որ շատ հաւանական կը թուի թէ բոլորը միասին մէկ շարունակական երկղ մը կը կազմեն ընդմիջուած միայն հոն ուր երկղը, ինչպէս LK մասին մէջ, քարածածկ ջրանցքին գծին կը հանդիպէր: Ի բաց առեալ այս և այլ հաւանական նման ընդմիջում մը, կարելի է երեւակայել որ մողայիք

վեր ի վերոյ կրամած յատակ մը, և կամ սալաշատակի մը աշկողինը (ենթախաւը) կը ներկայացնէր. բայց խրամին սահմանափակ միջոցին մէջ հազիւ թէ կարելի է որոշել թէ որն էր: Ե մասին մէջ անոր վրայէն կ'անցնէր ջրանցք մը՝ բաղկացած սովորական տեղական կաւէ խողովակներէ: Ջրանցքը զէպի արեւելք թեքուած էր այդ ուղղութեամբ հոսելու համար:

Բին և Դին միջև ուրիշ մողայիք չա-

2. Գերսեմանիի Հայոց պարտէզին մէջ բացուած խրամ-քանցքի ուղիէ
ննագիտական մնացորդներ մէջեղ ելան:

երկղը կը չըջապատէ քարէ սալաշատակի մը կամ բակի մը բոլոր չորս կողմերը:

Ասոր հիւսիսը Dին և Fին միջև որոշ մակարդակով յատակ մը չգտնուեցաւ. կիրի և հողի խառնուրդ մը կար, որ թերեւս

տակ մը երեսն եկաւ, որ բազաղրութեամբ նման էր այն մողայիքին՝ որ կ'եղերէր BC սալքարաւոր յատակին հիւսիսային և հարաւային կողմերը և զրեթէ նոյն մակարդակը ունէր: Ասիկա կը զաղրէր F խաչա-

ձև կտրող պատի մը ճիշդ անդին, բայց կարելի եղաւ իր հետքերը գտնել մինչև որոշ վերջաւորութիւն մը՝ H, ուր համապատասխան կտրող պատի մը հողին մէջէն երկարող քարերը թաղուած կը մնային խրամին երկու կողմերը։ Այս քարերուն երեսները կիրով ծեփուած և որմանկարով զարդարուած էին։ Գերակշիռ գոյնն էր՝ տժգոյն կանաչին վրայ գինիի անփայլ կարմիր։ առջևի յատակին վրայ նմանօրինակ

3. Հայոց Գեքսեմանիի պարտէզին ետքեւէն ելած ճին մոզայիկ յատակը։

քարի կտորներ և նոյն գոյնով, կամ հազուադէպօրէն՝ դեղին, թուխ և սև, որմանկարի բեկորներ գտնուեցան։ Այս H պատին և իր գիմացի F պատին մէջտեղը կը գտնուէր կամարակալ-սիւնի խարխիւլը՝ G (պատկեր 4)։

Ուրեմն, կ'երևի թէ սաղաքարաւոր յատակին և իր մօզայիք եզերքին հիւսիսը կային երեք զուգահեռ և յարակից սեն-

եակներ՝ DE, EF և FH լայնքերով։ Հէն անմիջապէս անդին այս տեսակ մնացորդներ չգտնուեցան, բացի երկրորդական չէնքէ մը, որ շինուած էր քիչ մը աւելի բարձր մակարդակի վրայ՝ որ կը տարածուէր կամարակալ-սիւնի խարխիւլին երկու կողմերը։

Առկէ անդին, թէև խրամը կը շարունակուէր միօրինակ մակարդակի վրայ, բայց ուրիշ հին մնացորդներ երևան չեկան բացի մօտ 60 մէթր գէպի հիւսիսային կողմը։ Այս տեղ մօտ 2 մէթր լայնքով կը հանդիպինք զանգուածեղ պատի մը, շինուած մանր քարերով. պատին երկու երեսներուն վրայ ևս կիրի ծեփի մնացորդներ կային։ Շուրջ 14 մէթր գէպի հիւսիս խրամը նմանօրինակ, բայց աւելի թեթև կառուցուած քով ուրիշ պատի մը մէջէն կը կտրէր կ'անցնէր. այս պատը միայն 60 սմ. լայնք ունէր։ Երկու պատերէն ալ 4 քարաշարքերէ աւելի չէ մնացած։ Երկու պատերուն միջև կը տարածուէր կիրի և մոխրի չաղախէ շինուած յատակ մը, որուն հիւսիսային կէսը լաւ ծեփուած մակերես մը ունի։ Յատակին մօտ՝ մէջտեղը քառակուսի փոս մը կար, 130 × 70 սմ., ուր կ'երևի թէ ձէթ հանելու կամ հացահատիկ կոտորելու ծանր մեքենայ մը կը գրուէր։

Aին և Hին միջև տարածուող տեղէն հանուած հողը կը բաղկանար մեծաւ մասամբ թուխ հողէ որ կը պարունակէր բոյսի արմատներ, ինչ որ ցոյց կուտայ որ ձորին այս մասը հիմակուան պէս կը մշակուէր։ Կամարակալ-սիւնի խարխիւլին երկու կողմերէն գտնուած բրդեղէնը, ապակին և գրամները ցոյց կուտան հողի աստիճանական կուտակումը հոն, զիսաւորաբար թրքական շրջանին, և կամ հաւանաբար բարձրագիւր հողը բունող հին պատին աւերման պատճառաւ։ Էլուպեան եւ Մէմլուքեան շրջանի պատկանող իրեղէններու հետ թրքական շրջանին բացման յատուկ փոքր քանակով իրեղէններ գտնուեցան մօզայիք յատակին բաւական մօտ։ Ուրեմն վիցերորդ դարուն, Մէմլուքեան շրջանին աւարտէն առաջ, երկրորդական չէնքերը կա'մ տալաւին կը գործածուէին և կա'մ նոր աւարակուած էին, քանի որ Մէմլուքեան շրջանին վերջաւորութենէն առաջ շատ քիչ հողի կուտակում տեղի ունեցած է հոն։

կառ կազմած հողային այս նիւթերը հաւաքուած էին բնականաբար ձմեռուան հեղեղներէն: Սակայն այն երկու ապակիի փոքր կտորները, կապոյտ և ծիրանեգոյն, որոնք մոզայիք յատակին վրայէն գտնուեցան, կարելի է նկատել իբրև նմոշներ ապակիի այն տեսակին՝ որ հաւանաբար գործածուած էր առաջուան շէնքին պատուհաններու ապակիներուն համար:

Զրանցքի հողին մէջէն գտնուած ճար-

4. Կամարակալ սիւնի խաբխա երեսն ելած Հայոց Գեքսեմանիի պարտէզին յատակէն:

տարապետական նշանակութիւն ունեցող առարկաներու մէջ կար անկիւնի սիւնի մը գլուխը կակուզ կրաքարէ, որ հաւանաբար դրան մը կողքին բարձրացող սիւնի մը խոյանէ էր: Նոյն քարէ համապատասխան խարիսխ մըն ալ գտնուեցաւ նոյն տեղ: Թէև երկու կտորներն ալ կամարակալ-սիւնի խարիսխին մօտ գտնուեցան, խրամին այս մասին մէջ այս տեսակ դուռի մը հետքը չկար: Բայց նոյն մասին մէջէն ուրիշ տեսակի երկու կտորներ ևս գտնուեցան, որոնք շատ հաւանաբար կը պատկանէին Գ կամարակալ-սիւնի խարիսխին հետքին վրայ հաստատուած կամարներու զրուծեման: Այս

կտորներն էին կտրուած կամարապորտ մը որ հաւանաբար կը պատկանէր բազալիտալ կամարներէն մէկուն: Իսկ երկրորդ կտորն էր ճերմակ փաշլուն մարմարէ պատի սիւնաղլուխի մը խոյզը, որ դարձեալ ենթադրաբար կը պատկանէր պատի կամ անկիւնի կամարներէն մէկուն: (Նոյն տեսակի ոչ տեղական մարմարէն կարելի է տեսնել այժմու Ս. Աստուածածնայ Տաճարի գետնադամբան առաջնորդող խաչակրակերտ դռանցքին կամարակալներուն և սիւնաղլուխներուն մէջ): Բին և Կին միջև գտնուող երկրորդական շէնքին մնացորդները թերևս իրենց մէջ սկզբնական շէնքէն մնացորդներ կը պարունակեն: Բայց կը թուի թէ սկզբնական շինութիւնը ամբողջովին աւերուելով գետնին հաւասարած է:

Աւելի հին շէնքի մը մնացորդներուն հանդիպեցանք խրամներու հարաւային ծայրը, որոնք գլխաւորաբար մոզայիք յատակներու մասեր էին: Հոն ուր վրայի մոզայիքը աւերուած էր Աին և Բին միջև, 20 սմ. խորութեան մէջ ճերմակ մոզայիք սալաշատակի պղտիկ կտոր մը գտնուեցաւ, և երբ վրայի վերջին քանի մը մէթր մոզայիք սալաշատակը վերցուեցաւ, Մին և Կին միջև նոյն խորութեան մէջ երկու նմանօրինակ յատակներ գտնուեցան, Կ մասին մէջ թաղուած կտրող-անցնող պատի մը երկու կողմերէն: Այս խաչաձև կտրող պատը յատակադժով ճիշդ նման է այն պատին որ գէպի արեւելք, Ա մասին մէջ գտնուող, վերի սալաշատակին հարաւային կողմը սահմանադժած պէտք է ըլլայ: և Կ մասին մէջ հիւսիսէն, ջրուզի մը շինուած էր որ յայտնապէս շարունակութիւնն էր Ա մասին մէջ արդէն նկատուած ջրուզիին, և որ վերի սալաշատակին մակարդակէն վար կ'իջնար միանալու համար քակին տակի գլխաւոր ջրուզիին՝ որ Լին մօտէն կ'անցնէր: Հակադրաբար վերի մոզայիք սալաշատակները բազկացած էին բոլորովին կանոնաւոր կերպով շարուած և միօրինակ չափով մոզայիքի քարերէ, որոնք զետեղուած էին յատակին մէջ անկիւնէ անկիւն և, Կ մասին մէջ գտնուող կտրող-անցնող պա-

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սոյն թուականի Նոյեմբերին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում աւարտուեցին հետեւեալ շինարարական աշխատանքները:

1. — Աւարտուեց Մայր Տաճարի նոր Աւագ Սեղանի կառուցումը: Ս. Սեղանը կառուցուած է «Ռոզ դե Պորդոգալո» իտալական մարմարով, նարտարապետ Ռաֆայէ Խարայէլեանի նախագծով եւ քանդակագործ Արա Յարութիւնեանի գործակցութեամբ:

Սուրբ Սեղանը քանդակազարդուած է զուտ հայկական ոճով: Ներքեւում, Սեղանի երկու անկիւններում, քանդակուած են թեւատարած արծիւներ, Ջուարթնոցի արծիւների նման: Ս. Սեղանի բեմը եւ աստիճանները պատուած են հայկական մարմարով:

Պատրաստ է նաեւ Միլանաքնակ յայտնի նկարիչ Գրիգոր Շիլթեանի կողմից գծուած Տիրամօր նկարը, որ օրերս կը ստացուի Մայր Աթոռ, զետեղելու համար նորակառոյց Սեղանի վրայ:

2. — Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանի տակ, Ե.րդ դարու Ս. Սեղանի եւ հեթանոսական կրակարանի դիտման համար թողնուած զետնայարկը ամբողջապէս բարեկարգուած է եւ թանգարանի կողմից բացուած է յատուկ մուտք, ործաքարէ աստիճաններով:

3. — 1921 թուին երկրաշարժից փլած հարաւային գմբէթի տեղ կառուցուած է նոր գմբէթ, յար եւ նմանը հինին, նոյն տուփ քարից եւ ամբողջովին քանդակազարդ: Հարաւային գմբէթի կառուցման աշխատանքները կատարուեցին Հայաստանի հնութիւնների պահպանութեան կոմիտէի շինարարների կողմից, բարձր որակով:

4. — Ս. Էջմիածնի հիւսիսային պարսպի մէջ, նախկին Սինոդի շէնքի մօտ, կառուցուեց 17 մէթր բարձրութեամբ աշտարակ, որը եւ միաժամանակ պիտի ծառայի իբրեւ Հայրապետական շքամուտք: Գմբէթակիր աշտարակի վրայ զետեղուեց Պուլկարահայ գաղութի նուէրը հանդիսացող մեծ ժամացոյցը:

12 Նոյեմբեր 1959 թ.

(Կնիք Դիւանատան)

ԴԻԻԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

Ս. Էջմիածին

տին հիւսիսային կողմին զպէտք յատակին պարագային, եղբրուած էին նմանօրինակ մոզայիքի քարերու կրկնադծով, որոնք զետեղուած էին պատին մակերեսի երկայնքին:

Վարի այս յատակներուն բաղդատմամբ վերի սալաշատակը անձաշակ գործ մըն էր, բայց ասոր պարունակած մոզայիքի քարերուն մեծութիւնն ու նիւթը այնչափ նման էին վարի յատակներուն պարունակածին որ կասկած չկար որ վերի սալաշատակը շինողները օգտագործած պէտք է ըլլան վարի յատակներու նման՝ յատակներու մոզայիքի քարերը իրենց նոր յատակներու շինութեան ընթացքին: Եթէ այս հետեւութիւնը ճիշդ է, շինողները իրենց մոզայիքի քարերը առած պէտք է ըլլան բուական

ընդարձակ տարածութիւն ունեցող շարք մը յատակներէ՝ դատելով իրենց գործածած նիւթին քանակէն, ոչ միայն ABէն, CDէն, LKէն և այլ տեղերէ, այլ կը թուի նաեւ BCի խորութիւնը ունեցող ընդարձակ բակի մը շուրջէն: Նմանապէս, քարէ սալաշատակը շինած ատենին կանխագոյն թուականի մը պատկանող արձանագրութիւն կրող տապանաքար մը գործածած են: Ասիկա կարծի կրաքարի մեծ ու կոշտ կերպով կոփուած կտոր մըն էր, որ անյարմար էր այն փոսին համար ուր տեղաւորուած էր: Երբ վերցուցաւ, տեսնուեցաւ որ զրեթէ ուղղակի կը հանդէսէր վարի անեղծ մոզայիքին մէկ մասին վրայ կը թուի թէ այդ մոզայիքը պահպանելու համար հոն դրուած էր:

(Ճարուակելի)

Թրգմ. Լ. Ա. Ա.